УДК 330.3 : 347.77
JEL: E22; O33; O40
DOI https://doi.org/10.17721/tppe.2024.48.4

Вірченко В.В., професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
ORCID ID 0000-0002-9085-6659
virchenko_v@knu.ua

Вірченко В.В., доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
ORCID ID 0000-0002-0201-9827
vira.virchenko@knu.ua

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВИКЛИКИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню сутності, сучасного стану, викликів та ризиків господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності під час війни, а також визначенню перспектив розвитку комерціалізації інтелектуальної власності в контексті відновлення економіки України. Проаналізовано зміст та основні етапи комерціалізації інтелектуальної власності, зокрема набуття майнових прав інтелектуальної власності, підтримка інтелектуальної безпеки, вартісна оцінка майнових прав інтелектуальної власності, планування процесу комерціалізації, формування амортизаційної і облікової політики, мобілізація трудових і матеріальних ресурсів, виробництво інноваційної продукції, екстрагування доданої вартості з ринку шляхом реалізації інноваційної продукції, а також аналіз ефективності комерціалізації. Доведено, що впровадження у господарську діяльність об'єктів інтелектуальної власності забезпечує підприємствам можливість технологічного оновлення виробництва, а також отримання економічного прибутку шляхом створення і реалізації інноваційної продукції з новими споживчими характеристиками, яка здатна задовольняти нові потреби споживачів, що надає компаніям переваги над конкурентами на сучасних глобалізованих товарних ринках. Досліджено поточний стан і динаміку розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні в довоєнний період та під час повномасштабної війни. З'ясовано, що повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до скорочення кількості поданих заявок на реєстрацію прав інтелектуальної власності у 2022 р. у середньому на 40%. Незважаючи на те, що у 2023 р. кількість заявок зросла в середньому на 47%, досягти довоєнних обсягів реєстраційної активності так і не вдалося. Ідентифіковано основні виклики та ризики комерціалізації інтелектуальної власності в умовах війни, зокрема погіршення інвестиційного клімату, що ускладнює залучення інвестицій у проєкти комерціалізації інтелектуальної власності; скорочення інтелектуального потенціалу за рахунок виїзду понад 5 млн. українців закордон; об'єктивна відсутність можливостей державної підтримки інноваційних підприємств в Україні в умовах дефіциту бюджету. Доведено, що навіть в умовах наявних викликів, активна комерціалізація інтелектуальної власності здатна забезпечити Україні умови для створення нових робочих місць, повноцінної реалізації інноваційного потенціалу, технічного оновлення виробництва, налагодження випуску сучасної продукції з новим якісними характеристиками, які здатні забезпечувати конкуренту позиції вітчизняних компаній на глобальних товарних ринках.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, комерціалізація, інтелектуальний капітал, конкурентоспроможність, безпекові ризики, війна в Україні.*

Постановка проблеми. Комерціалізація інтелектуальної власності становить невід'ємну складову господарського механізму тих країн, які перебувають на постіндустріальній стадії розвитку та демонструють стійке економічне зростання. В сучасних умовах наявність у підприємства інтелектуального капіталу і його застосування у виробництві визначає інноваційний потенціал компанії, її здатність оперативно впроваджувати нові технологічні рішення, а також досягати стратегічних цілей розвитку. Як свідчить міжнародний досвід, навіть в умовах високої волатильності ринку та невизначеності комерціалізація інтелектуальної власності дозволяє підприємствам нарощувати власний фінансово-господарський потенціал, а також здобувати стратегічні конкурентні переваги над іншими учасниками ринку, виробляючи інноваційну продукцію з новими якісними характеристиками, що задовольняють нові потреби споживачів.

Розширення сфери застосування об'єктів інтелектуальної власності, зростання кількості підприємств, залучених до процесу їх комерціалізації, а також постійний розвиток та ускладнення ринкового механізму їх господарського обороту забезпечують постійний науковий інтерес до аналізу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності з боку дослідників. Завдяки цьому, у сучасній економічній літературі співіснують і, водночас, конкурують між собою різні підходи до розуміння сутності комерціалізації, які відображають розмаїття наукових поглядів на її зміст та значення у суспільному відтворенні.

Для України питання комерціалізації інтелектуальної власності в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, адже він здатності оперативно впроваджувати інноваційні технології у виробництво залежить швидкість відновлення вітчизняної економіки. Таким чином, комплексний аналіз викликів та перспектив розвитку комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в умовах війни становить актуальну проблему не лише вітчизняної науки, а і господарської практики.

Аналіз останніх публікацій. Сутність, етапи та функції комерціалізації інтелектуальної власності в сучасній економіці ставали об'єктом досліджень як вітчизняних, так й іноземних науковців. Належне місце в розробці даної наукової тематики займають праці Базилевича В.Д., Орлюк О.П., Сейпа М., Ван Дер Хейдена А., Бахса М., Беккера М., Ейгенфельда Р., Керпса Т. та ін. Зокрема, Базилевич В.Д. дослідив зміст, особливості та напрямки розвитку франчайзингового механізму комерціалізації інтелектуальної власності [1]. Орлюк О.П., аналізуючи дані Європейського офісу інтелектуальної власності та Офісу з питань патентів і торговельних марок США, визначає сферу інтелектуальної власності як драйвер економічного розвитку [2]. Голландські дослідники Сейп М., Ван Дер Хейден А. та Бахс М. на основі проведеного статистичного аналізу даних більш ніж 250 інноваційно-активних компаній дійшли висновку, що комерціалізація інтелектуальної власності більшим чином впливає на потенціал росту та конкурентоспроможність компанії ніж наявна технічна та виробнича база [3]. Німецькі та швецькі дослідники Беккер М., Ейгенфельд Р. та Керпс Т. за результатами регресійного аналізу даних вибірки з 312 біотехнологічних компаній обгрунтували позитивний плив інновацій та комерціалізації нових інтелектуальних продуктів на зростання економічних показників діяльності компаній [4].

Невирішені частини проблеми. Віддаючи належне результатам наукового пошуку вітчизняних та іноземних дослідників у даній сфері, потрібно відзначити, що в економічній науковій літературі відсутні праці, спеціально присвячені дослідженню викликів та ризиків комерціалізації інтелектуальної власності в умовах війни, а також вивченню перспектив

розвитку і характеру впливу інтенсивного господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності на відновлення економіки України.

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану, викликів та ризиків господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності під час війни, а також обґрунтування на цій основі ключових для України перспектив розвитку комерціалізації інтелектуальної власності в контексті відновлення національної економіки. Завдання дослідження підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на: з'ясування сутності та основних етапів комерціалізації інтелектуальної власності в сучасній економіці, аналіз поточного стану та динаміки сфери інтелектуальної власності в Україні під час війни, дослідження ризиків та основних викликів комерціалізації інтелектуальної власності під час війни, визначення перспектив розвитку та інтенсифікації господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності в контексті відновлення економіки України.

Результати дослідження. Сучасне конкурентне ринкове середовище та невпинний науково-технічний прогрес перетворили комерціалізацію інтелектуальної власності на основний інструмент інноваційного розвитку підприємств, що забезпечує безперервну інноваційну модернізацію виробництва та створює широкі можливості для підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності становить комплекс заходів щодо впровадження результатів інтелектуальної діяльності у господарський оборот з метою отримання економічного прибутку, що супроводжується їх трансформацією у інтелектуальний капітал підприємств, який використовується для виробництва інноваційної продукції з високою часткою доданої вартості та зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на глобалізованих товарних ринках [5, с. 257]. Основоположною метою комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності є їх оперативне впровадження у господарський оборот та перетворення їх у ліквідний актив, що вільно обертається на ринку, задля отримання економічного прибутку та прискорення окупності інвестицій, здійснених у науково-технічну або літературно-мистецьку діяльність. Успішне проходження процедури комерціалізації завершується повноцінною трансформацією об'єкту інтелектуальної власності у інтелектуальний капітал суб'єкту господарювання.

Ринок об'єктів інтелектуальної власності існує за рахунок неперервного процесу їх комерціалізації, адже ринковий попит на результати інтелектуальної діяльності формується інноваційно активними підприємствами реального сектору економіки, які інвестують у інтелектуальний капітал з метою його впровадження у виробництво інноваційної продукції.

Комерціалізація виступає у якості каталізатора і першопричини господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності, забезпечуючи їх трансформацію у інтелектуальний капітал і реалізацію економічних інтересів усіх його учасників у сфері суспільного виробництва. Таким чином, комерціалізація відіграє визначальну роль у розвитку та забезпеченні стабільного функціонування ринку об'єктів інтелектуальної власності, фактично утворюючи його ядро.

Основним результатом комерціалізації інтелектуальної власності є нагромадження та розширене відтворення інтелектуального капіталу, що в умовах становлення постіндустріального суспільства перетворюється на важливий фактор виробництва і акселератор соціально-економічного зростання. Саме розвиток інтелектуального капіталу та

його максимальне залучення до сфери суспільного виробництва є однією з головних передумов інноваційної модернізації національної економіки.

Особливістю інтелектуального капіталу є те, що його активне використання у господарській діяльності зумовлює створення інноваційних продуктів, упровадження нових технологій у виробництво та інтенсифікацію процесів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Впровадження об'єктів інтелектуальної власності у господарський оборот у формі інтелектуального капіталу дозволяє підприємству виробляти продукцію з високою часткою доданої вартості за рахунок економії на операційних витратах та продажу продукції за преміальною ціною, що обумовлюється унікальним набором характеристик товару та його здатністю задовольняти нові потреби споживачів. Таким чином, залучення інтелектуального капіталу у сферу суспільного відтворення у процесі комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності не лише формує передумови для інноваційної модернізації виробництва, а й забезпечує виробництво високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості, здобуття конкурентних переваг на ринку завдяки її унікальним характеристикам та отримання економічного прибутку з наступним реінвестуванням у подальшу інноваційну діяльність. Завдяки цьому, об'єкти інтелектуальної власності у якості фактору виробництва беруть безпосередню участь у створенні доданої вартості, що формує основу для повноцінного відтворення інтелектуального капіталу.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну та окупація значної частини її території не лише спричинили гуманітарну катастрофу, а і надзвичайно негативно позначилися на розвитку усієї сфери відносин інтелектуальної власності. Ще до початку повномасштабної війни сфера інтелектуальної власності все ще відчувала негативні наслідки пандемії COVID-19. Спочатку, внаслідок карантинних обмежень та спричиненого ними зниження економічної активності кількість поданих заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності в 2020 р. скоротилася в середньому на 21,2% порівняно із 2019 р. [6]. Після того, як масштаби поширення захворюваності на COVID-19 почали спадати і карантинні обмеження послабили, реєстраційна активність у сфері інтелектуальної власності у 2021 р. почала зростати.

Таблиця 1.

Динаміка подачі заявок на об'єкти промислової власності в Україні в 2019-2023 рр.

	2019	**2020**	**2020 до 2019, %**	**2021**	**2022**	**2023**	**2023 до 2022, %**
Усього надійшло	48672	38388	78,8%	41003	22195	32759	147,6%
Винаходи	3856	3194	82,8%	3390	2758	2911	105,5%
Корисні моделі	8454	5273	62,4%	4427	2378	3504	147,4%
Промислові зразки	2627	2025	77,1%	1836	825	1112	134,8%
Торговельні марки (за нац. процедурою)	33735	27896	82,7%	31350	16234	25232	155,4%

Джерело: розроблено автором за даними [6].

На жаль, повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до ще більшого скорочення кількості поданих заявок на реєстрацію прав інтелектуальної власності у 2022 р. Фактично, у 2022 р. кількість заявок на реєстрацію винаходів скоротилася на 18,64% з 3390 заявок у 2021 р. до 2758 – у 2022 р. Подібна ситуація спостерігалася щодо всіх об'єктів інтелектуальної власності. Відсоток падіння кількості заявок був більшим або меншим

стосовно різних об'єктів інтелектуальної власності, але в усіх випадках динаміка була виключно негативною: скорочення кількості заявок на корисні моделі склало 46,28%, на промислові зразки – 55,07%, на торговельні марки – 48,22% [6]. На щастя, цей спад мав короткостроковий характер.

На наш погляд, завдяки певній стабілізації макроекономічної ситуації в Україні на другому році повномасштабної війни, формування відповідних обережно-оптимістичних очікувань у економічних суб'єктів, а також збільшенню масштабів допомоги Україні з боку міжнародних партнерів, ситуація у сфері інтелектуальної власності почала покращуватися. Фактично, кількість заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності в 2023 р. зросла в середньому на 47,57% порівняно із 2022 р. Очевидно, що дане зростання не дозволило досягти обсягів реєстраційної активності, які існували до початку вторгнення росії в Україну. Водночас, зазначена динаміка показників подачі заявок демонструє в цілому позитивний тренд, який важко було очікувати в умовах військового стану і регулярних атак російських ракет та дронів на мирні українські міста та цивільну інфраструктуру.

Таким чином, стійкість, яку продемонструвало українське суспільство на тлі масштабних безпекових викликів в умовах війни, робить можливим поступове відновлення не лише реєстраційної активності, а і процесів комерціалізації інтелектуальної власності, що може стати справжнім каталізатором відновлення вітчизняної економіки.

Ключова роль комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності у відновленні економіки України полягає у тому, що вона стимулює інноваційну модернізацію виробництва та прискорює темпи росту ВВП шляхом інтенсифікації та оптимізації процесів нагромадження інтелектуального капіталу на рівні підприємств. При цьому на макрорівні активна комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності відкриває для України нові перспективи для розширеного суспільного відтворенні та прискорення економічного зростання за рахунок формування та інтенсифікації наступних процесів:

- перетворення результатів інтелектуальної діяльності в інтелектуальний капітал підприємств у процесі комерціалізації за рахунок їх впровадження у господарську діяльність у якості фактору виробництва;

- виробництво інноваційної продукції зі значною часткою доданої вартості обумовленої внеском інтелектуальної власності, що є одним із основних факторів конкурентоспроможності національної економіки у глобальному економічному середовищі;

- розширене відтворення інтелектуального капіталу за результатами успішного впровадження об'єктів інтелектуальної власності у виробництво інноваційної продукції, що фактично замикає увесь процес їх господарського обороту;

- встановленню опосередкованих ринком стійких господарських зв'язків між суб'єктами інтелектуальної діяльності та підприємствами реального сектору економіки у процесі комерціалізації інтелектуальної власності;

- загальна стабілізація ринку об'єктів інтелектуальної власності, уникнення різких коливань ринкових цін, а також короткострокових шоків попиту та пропозиції на ньому за рахунок ефективних механізмів фінансування комерціалізації;

- формування сприятливої кон'юнктури, стабільного, еластичного і платоспроможного попиту на ринку об'єктів інтелектуальної власності, що стимулює їх господарський оборот та призводить до збільшення обсягу відповідних ринкових транзакцій та податкових надходжень до державного бюджету.

Поряд із вирішенням комплексу важливих загальноекономічних, а також фінансово-економічних завдань, комерціалізація відіграє важливу соціально-економічна роль, що пов'язана з її стимулюючим впливом на сферу творчої інтелектуальної діяльності людини, яка має надзвичайно високу суспільну значимість, адже розширює об'єктивований досвід людства і підвищує рівень пізнання оточуючого світу. Інтелектуальна діяльність реалізується у сферах науки та мистецтва, об'єктивується в оригінальних творах, нових технічних рішеннях, наукових відкриттях, а також забезпечує самовираження, відчуття щастя та задоволення від творчої праці, духовне зростання та саморозвиток людини через здобуття нових навичок, знань та досвіду. Завдяки цьому, комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності слугує повноцінній реалізації та примноженню інтелектуального потенціалу нації, що стає особливо важливим у процесі повоєнної відбудови економіки.

Важливо підкреслити, що комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності, яка забезпечує неперервне відтворення інтелектуального капіталу, є не одномоментним актом, а складовою операційного циклу господарської діяльності підприємства. При цьому на кожному із етапів впровадження об'єктів інтелектуальної власності у господарський оборот комерціалізація робить внесок у підвищення конкурентоспроможності та інноваційної спрямованості виробництва (рис. 1).

1. Початковим етапом комерціалізації є набуття суб'єктом господарювання майнових прав інтелектуальної власності. До основних способів набуття майнових прав на результати інтелектуальної діяльності належать юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин власності, а саме: створення результату інтелектуальної діяльності, що відповідає умовах охороноздатності, та здійснення передбачених законом для відповідних об'єктів формальностей; укладання ліцензійного договору; укладання договору про передання виключних майнових прав; успадкування тощо. На даному етапі об'єкт інтелектуальної власності фактично авансується у виробництво і перетворюється на інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання, який згодом генеруватиме прибуток.

2. Наступним етапом є забезпечення і підтримка інтелектуальної безпеки, що становить комплекс заходів правового, організаційного і технічного характеру, спрямованих на забезпечення стійкості суб'єкту господарювання до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, пов'язаних із використанням об'єктів інтелектуальної власності. Зазначені заходи спрямовані перш за все на підтримку високої ліквідності об'єктів інтелектуальної власності, збереження та підвищення її ринкової вартості за рахунок ефективного захисту прав інтелектуальної власності від порушень [5, с.279].

3. Одним із найважливіших підготовчих етапів процесу комерціалізації є вартісна оцінка майнових прав інтелектуальної власності. Метою оцінювання зазвичай є визначення їх ринкової вартості, яка є важливим показником у системі менеджменту фінансово-господарської діяльності підприємства, що здійснює як прямий, так і опосередкований вплив на обсяг його ринкової капіталізації, а також на конкурентоспроможність у глобалізованому економічному середовищі.

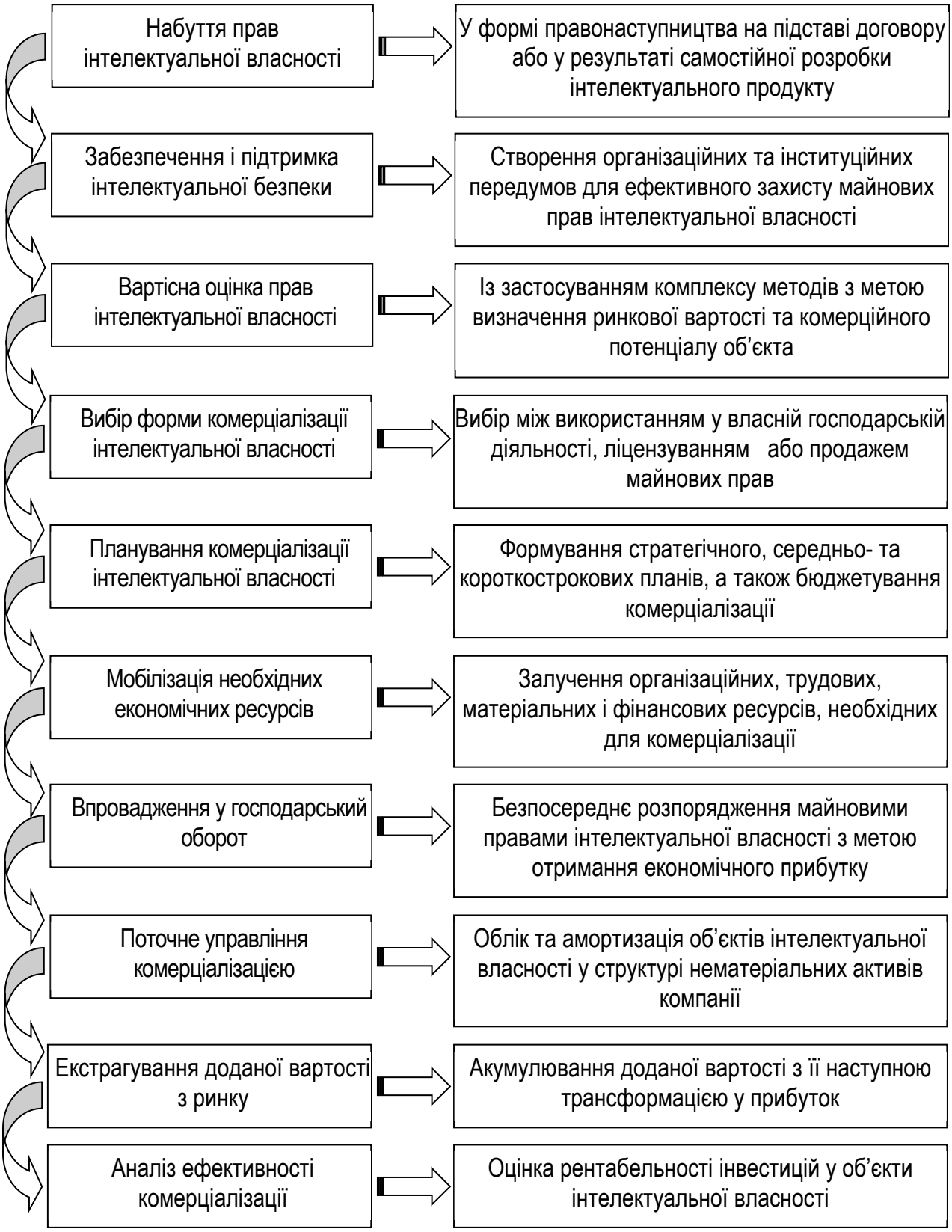

Рис. 1. Процес комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності
Джерело: власна розробка автора.

Поняття вартості об'єктів інтелектуальної власності відображає грошову оцінку втілених в об'єктах витрат економічних ресурсів, що були пов'язані із їх створенням, а також потенціал

дохідності, що визначається поточною ринковою кон'юнктуру та об'єктивними властивостями результатів інтелектуальної діяльності як факторів виробництва.

4. Визначена за результатами оцінювання вартість об'єкту інтелектуальної власності є основою для планування процесу комерціалізації, формування податкової та амортизаційної політики, розробки стратегії управління необоротними активами компанії, визначення собівартості продукції та потреби у капіталі для фінансування інвестицій у об'єкт інтелектуальної власності, а також заключного аналізу ефективності комерціалізації.

Варто відзначити, що вибір форми комерціалізації – використання у власній діяльності з метою виробництва продукції, ліцензування або передання виключних майнових прав на умовах договору, завжди передує плануванню процесу впровадження об'єктів інтелектуальної власності у господарський оборот. При цьому, на вибір конкретної форми комерціалізації безпосередній вплив здійснюють такі фактори, як: стратегічні цілі, мотивація та ставлення до ризику власника майнових прав інтелектуальної власності; очікуваний рівень доходу від комерціалізації; наявне матеріально-технічне та організаційне забезпечення; доступ до системи трансферу технологій та наявність розвиненого ринку інтелектуальної власності; рівень конкуренції на товарних ринках, наявність ринкових бар'єрів та можливостей для виробництва і реалізації інноваційної продукції.

5. Планування комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності передбачає розробку системи фінансових планів, визначення цілей комерціалізації, встановлення ступеню відповідності цілей поточному фінансово-господарському стану підприємства та формулюванні послідовності заходів, спрямованих на їх досягнення. У процесі планування розробляються узагальнюючі фінансові показники кількісного та якісного характеру і визначаються найбільш ефективні шляхи досягнення цих показників. Успішна реалізація планів забезпечує досягнення відповідної конкурентної позиції на ринку та сприяє подальшому економічному зростанню підприємства.

6. Після завершення процесу планування комерціалізації відбувається мобілізація організаційних, трудових і матеріальних ресурсів, необхідних для повноцінного впровадження інтелектуального капіталу у господарський оборот. Ключову роль у даному процесі відіграє наявність у суб'єкта господарювання ліквідних засобів у обсязі, достатньому для ефективного матеріального та організаційного забезпечення комерціалізації інтелектуального продукту. У іншому випадку, виникає необхідність пошуку зовнішніх джерел фінансування та залучення коштів шляхом краудфандингу, розміщення цінних паперів, боргового або венчурного фінансування. У даному контексті наявність у підприємства інтелектуального капіталу перетворюється на важливий індикатор інноваційності та перспективності бізнесу, що полегшує процес пошуку та залучення інвестицій у капітал.

7. Акумулювання економічних ресурсів у передбаченому планом обсязі уможливлює перехід до наступного етапу комерціалізації, що пов'язаний із безпосереднім впровадженням інтелектуального капіталу у господарський оборот шляхом залучення до виробництва інноваційної продукції, ліцензування або передання виключних майнових прав на умовах договору третім особам. Саме на цьому етапі інтелектуальний капітал набуває продуктивної форми та починає генерувати додану вартість, яка у переважній частині випадків втілюється у інноваційний продукції, що відзначається новими унікальними споживчим властивостям. У свою чергу, обмежена ринкова влада, здобута суб'єктом виключних прав інтелектуальної

власності за рахунок диференціації продукції, дозволяє реалізувати її за вищою ціною й отримувати економічний прибуток, привласнюючи частину надлишку споживача.

Впродовж усього періоду господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності надзвичайно важливу роль у реалізації їх комерційного потенціалу відіграє поточне управління інтелектуальним капіталом суб'єкта господарювання, що включає реалізацію облікової, амортизаційної та податкової політики.

Одним із заключних етапів комерціалізації, що має ключове значення для забезпечення рентабельності інтелектуального капіталу та успішного завершення операційного циклу господарського обороту об'єкту інтелектуальної власності, є екстрагування, тобто вилучення, доданої вартості з ринку шляхом реалізації інноваційної продукції її кінцевим споживачам. На цьому етапі інтелектуальний капітал набуває товарної форми та у процесі реалізації продукції генерує чистий грошовий потік, що привласнюється підприємством.

8. Завершальним етапом комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності є аналіз ефективності, що передбачає співставлення загального обсягу інвестицій, пов'язаних із впровадженням інтелектуального капіталу у господарський оборот, та чистого грошового потоку, генерованого у результаті комерційного використання об'єктів інтелектуальної власності. Аналіз ефективності забезпечує дієвий зворотній зв'язок між процесами планування та реалізації передбачених планами заходів у сфері управління господарським оборотом об'єктів інтелектуальної власності, а також формує умови для безперервного удосконалення систем фінансового, організаційного, матеріально-технічного забезпечення та загального менеджменту комерціалізації з метою максимізації рентабельності інтелектуального капіталу та забезпечення його розширеного відтворення

Таким чином, інтелектуальна власність на кожному із етапів комерціалізації робить важливий внесок у конкурентоспроможність підприємства. На жаль, впродовж першого року повномасштабної війни в Україні відбулося сповільнення і навіть зупинка процесів комерціалізації на вітчизняних підприємствах, що знайшло відображення у зниженні реєстраційної активності в середньому на 40%. Як зазначалося вище, фактичне скорочення кількості заявок було більшим або меншим стосовно різних об'єктів інтелектуальної власності, але в усіх випадках динаміка була виключно негативною: скорочення кількості заявок на корисні моделі склало 46,28%, на промислові зразки – 55,07%, на торговельні марки – 48,22%. І хоча наприкінці 2023 р. було зафіксовано зростання кількості заявок у середньому на 34%, досягти довоєнного рівня реєстраційної активності не вдалося [6].

На наш погляд, аналіз статистичних даних переконливо демонструє, що зумовлені воєнним станом руйнування енергетичної та цивільної інфраструктури, макроекономічна нестабільність, зниження реальних доходів населення, дефіцит бюджету, міграція працездатного населення за кордон становлять справжній виклик для розвитку сфери інтелектуальної власності, яка багато в чому залежить від наявних в країні можливостей щодо залучення прямих інвестицій та реалізації інноваційної продукції. Можна виокремити 5 ключових викликів комерціалізації інтелектуальної власності в умовах війни в Україні:

1. Воєнний стан та пов'язані із ним обмеження прав і свобод, постійний ризик враження енергетичної інфраструктури, періодичні атаки російських дронів та ракет на мирні українські міста підвищують інвестиційні ризики до критичного рівня, формують у власників капіталу песимістичні очікування і погіршують інвестиційний клімат. Все це ускладнює залучення інвестицій у проєкти, пов'язані із комерціалізацією інтелектуальної власності.

2. Гуманітарна катастрофа, спричинена війною в Україні, зумовила міграцію українців закордон. Наразі значна частина українських жінок із дітьми, школярі та студенти перебувають за кордоном і мають статус біженців. За оцінками аналітиків на даний момент за кордоном може перебувати від 5 млн. до 8 млн. українців, серед яких науковці, молоді вчені, студенти [7]. Як наслідок, в Україні відбувається планомірне скорочення інтелектуального потенціалу, що обмежує можливості країни у галузі проведення масштабних наукових досліджень, розробки нових технологій та інноваційних продуктів.

3. Мобілізація чоловіків працездатного віку до лав Збройних сил України є вимогою часу і покликана захистити незалежність, зберегти території та захистити життя жінок та дітей. На жаль, дані заходи значно послаблюють трудовий потенціал, особливо з врахуванням виїзду понад 15% населення закордон. У свою чергу, це може зумовлювати дефіцит фахівців певних спеціальностей і негативно позначатися на швидкості реалізації проектів із розробки та запуску у роботу інноваційних виробництв.

4. Інноваційна діяльність і комерціалізація інтелектуальної власності супроводжуються значними ризиками та дефіцитом фінансових ресурсів, що робить інноваційні підприємства надзвичайно вразливими до впливу факторів зовнішнього середовища, завдяки чому вони потребують зовнішньої підтримки упродовж перших років функціонування. Макроекономічна дестабілізація та масштабні руйнування підприємств, об'єктів інфраструктури, значні видатки та оборону та сектор безпеки під час повномасштабної війни призвели до небаченого дефіциту державного бюджету, який у 2024 р. сягає понад 40% [8]. Україна за рахунок внутрішніх надходжень може забезпечити лише близько 50% бюджетних видатків, які належать до найбільш пріоритетних напрямів (видатки на оборону та соціальні видатки). За даних обставин можливість державної підтримки інноваційних підприємств практично відсутня, що погіршує умови для здійснення інноваційної діяльності в Україні.

5. На тлі макроекономічної дестабілізації, зростання валютного курсу, інфляції та скорочення показників валового випуску під час війни, відбувається зниження реальних доходів населення, що у поєднанні з дефіцитом бюджету призводить до зниження сукупного попиту. Як наслідок, скорочується внутрішній ринок для інноваційної продукції, яка до того ж за рахунок використання новітніх технологій зазвичай має вищу ціну, ніж продукція традиційних галузей господарства.

Отже, аналіз викликів комерціалізації інтелектуальної власності в умовах війни засвідчує, що інноваційна діяльність та інвестиції в інтелектуальний капітал в Україні під час воєнного стану перебувають під впливом цілого комплексу факторів, які негативно позначаються як на попиті, так і на пропозиції інноваційної продукції. При цьому, враховуючи дефіцит бюджету, уряд не в змозі надавати достатню підтримку інноваційній діяльності в умовах повномасштабної війни, коли основним пріоритетом стає належне фінансове забезпечення потреб збройних сил та військово-промислового комплексу.

Висновки. Не зважаючи на наявні безпекові пріоритети, в умовах війни Україні не слід забувати про розвиток інновацій та збереження інтелектуального капіталу, адже від них безпосередньо залежатиме швидкість та ефективність відновлення національної економіки як під час війни, так і у повоєнний період . Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності є надійним інструментом для виробництва інноваційної продукції з високою часткою доданої вартості та зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на глобалізованих

товарних ринках. Комерціалізація забезпечує неперервне відтворення інтелектуального капіталу і є складовою операційного циклу діяльності інноваційних підприємств.

Процес комерціалізації становить комплекс заходів, які передбачають поетапне впровадження об'єктів інтелектуальної власності у господарський оборот з метою отримання прибутку. У процесі комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності їх впровадження у господарський оборот може відбуватися у різних формах, а саме: використання у власному виробництві та реалізації інноваційної продукції; створення спільного підприємства; формування стратегічного альянсу з іншими компаніями; передання виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, ліцензування, інжинірингу, франчайзингу тощо. Складність, багатоаспектність та довготривалість процесу комерціалізації вимагає від суб'єкта господарювання постійної уваги, значних витрат часу та коштів для забезпечення ефективного і оперативного управління усіма бізнес-процесами, які прямо пов'язані із впровадженням у виробництво новітніх технологій та виведення на ринок нової продукції. На додачу, власники інноваційного підприємства також приймають на себе основні ризики, що пов'язані із впровадженням результатів інтелектуальної діяльності у виробництво.

Рівень ризиків комерціалізації інтелектуальної власності є принципово іншим, порівняно із традиційними сферами діяльності. На жаль, в умовах повномасштабної війни до наявних фінансових і господарських ризиків комерціалізації інтелектуальної власності додаються безпекові загрози, що підвищує загальну ризикованість інноваційної діяльності до неприпустимо високого для приватних інвесторів рівня. Як наслідок, під час війни значно обмежується поширення інновацій у різних галузях виробництва, а також дуже ускладнюється, а іноді навіть унеможливлюється, ефективна комерціалізації інтелектуальної власності.

Необхідність масштабних капіталовкладень, висока ризикованість інвестицій, наявність ринкових бар'єрів, обмежений споживчий попит під час війни можуть змусити суб'єктів господарювання відмовитися від активних форм комерціалізації інтелектуального продукту. За даних обставин лише наявні фіскальні преференції, низька вартість інвестиційних ресурсів, додаткові джерела венчурного капіталу або можливості отримання державної підтримки можуть гарантувати комерційну привабливість інвестицій в інтелектуальний капітал та мотивувати суб'єктів господарювання до участі у проектах комерціалізації інтелектуальної власності.

На наше переконання, саме завдяки зазначеним вище міркуванням міжнародна спільнота та стратегічні партнери України повинні фокусувати увагу не лише на військовій допомозі, забезпеченні соціальних виплат та фінансовій підтримці критичних галузей економіки України. Належна увага має приділятися збереженню інтелектуального капіталу, розвитку інноваційного потенціалу та підтримці комерціалізації інтелектуальної власності.

Навіть в надзвичайно складних для держави умовах повномасштабної війни, активна комерціалізація інтелектуальної власності здатна забезпечити Україні умови для створення нових робочих місць, повноцінної реалізації інноваційного потенціалу, технічного оновлення виробництва, налагодження випуску сучасної продукції з новим якісними характеристиками, які здатні задовольняти нові потреби ринку та забезпечувати конкуренту позиції вітчизняних компаній на глобальних товарних ринках.

Література.

1. Базилевич В. Д., Жуковська К. Ю. Розвиток франчайзингового механізму комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 2. С. 36-42. https://doi.org/10.32782/easterneurope.29-6
2. Орлюк О. П. Як правильна політика захисту інтелектуальної власності впливає на економічне зростання. *Економічна правда*. 2024. 12 Лютого. URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/02/12/709789
3. Seip M., Van Der Heijden A., Bax M. Scale-ups and intellectual property rights: the role of technological and commercialisation capabilities in firm growth. *International Journal of Innovation Management*. 2022. 26(4). Article №2250033. https://doi.org/10.1142/S1363919622500335
4. Becker M., Eigenfeld R., Kerpes T. Understanding the commercialization of intellectual property patents in Europe: Highlighting Implications and Regulations for thebiotechnologysector. *Journal of Commercial Biotechnology*. 2023. 28(1). 252-264. https://doi.org/10.5912/jcb1902
5. Вірченко В. В. Інтелектуальна власність: теоретичні витоки та економічні імперативи розвитку : монографія. Київ : Ліра-К, 2018. 488 с.
6. Інтелектуальна власність у цифрах : показники діяльності у сфері інтелектуальної власності за 2023 рік. Київ : УКРНОІВІ, 2024. 40 с. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/IP-in-Figures-2023-web-.pdf.
7. Крижний А. За кордоном через війну майже 5 мільйонів українців. *Економічна правда*. 2024. 12 Березня. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/12/711073/
8. Паращій О., Сівірін О. Бюджету бракує до $20 млрд у 2024 р. *Forbes Україна*. 2024. 11 Січня. URL: http://surl.li/tnuwy

References

1. Bazylevych V., Zhukovska K. Rozvytok franchaizynhovoho mekhanizmu komertsializatsii obiektiv intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Development of the franchise mechanism for intellectual property commercialization in Ukraine]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management. 2021. 29(2). 36-42. https://doi.org/10.32782/easterneurope.29-6 [in Ukrainian].
2. Orliuk O. Yak pravylna polityka zakhystu intelektualnoi vlasnosti vplyvaie na ekonomichne zrostannia [How the right intellectual property protection policy affects economic growth]. Ekonomichna Pravda – Economic Truth. February 2024. https://www.epravda.com.ua/ columns/2024/02/12/709789 [in Ukrainian].
3. Seip M., Van Der Heijden A., Bax M. Scale-ups and intellectual property rights: the role of technological and commercialisation capabilities in firm growth. *International Journal of Innovation Management*. 2022. 26(4). Article №2250033. https://doi.org/10.1142/S1363919622500335
4. Becker M., Eigenfeld R., Kerpes T. Understanding the commercialization of intellectual property patents in Europe: Highlighting Implications and Regulations for thebiotechnologysector. *Journal of Commercial Biotechnology*. 2023. 28(1). 252-264. https://doi.org/10.5912/jcb1902
5. Virchenko V. Intelektualna vlasnist: teoretychni vytoky ta ekonomichni imperatyvy rozvytku [Intellectual property: theoretical origins and economic imperatives of development : monograph]. Kyiv : Lira-K, 2018. 488 p. [in Ukrainian].
6. Intelektualna vlasnist u tsyfrakh : pokaznyky diialnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti za 2023 rik [Intellectual property in figures: indicators of activity in the field of intellectual property for 2023.]. Kyiv : UANIPIO, 2024. 40 p. https://nipo.gov.ua/ wp-content/uploads/2024/03/IP-in-Figures-2023-web-.pdf. [in Ukrainian].
7. Kryzhnyi A. Za kordonom cherez viinu maizhe 5 milioniv ukraintsiv [Almost 5 million Ukrainians are abroad because of the war]. Ekonomichna Pravda – Economic Truth. March 2024. https://www.epravda.com.ua/ news/2024/03/12/711073/
8. Parashchiy O., Sivirin O. Biudzhetu brakuie do $20 mlrd u 2024 r. [The budget lacks up to $20 billion in 2024]. Forbes Ukraina – Forbes Ukraine. January 2024. http://surl.li/tnuwy

Volodymyr Virchenko, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
virchenko_v@knu.ua

Vira Virchenko, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

vira.virchenko@knu.ua

PROSPECTS AND CHALLENGES OF INTELLECTUAL PROPERTY COMMERCIALIZATION DEVELOPMENT DURING THE WAR IN UKRAINE

The paper focuses on studying the nature, current state, challenges and risks of economic turnover of intellectual property during wartime, and also on identifying the prospects for the development of intellectual property commercialization in the context of the economic recovery of Ukraine. The essence and main stages of intellectual property commercialization are analyzed, including acquisition of intellectual property rights, intellectual security provision, valuation of intellectual property rights, planning of the commercialization process, development of depreciation and accounting policies, resource mobilization, manufacturing of innovative products, extracting value added from the market through the sale of innovative products, and analysis of commercialization performance. The authors demonstrate that the introduction of intellectual property objects into commercial activity allows enterprises to technologically upgrade production and generate economic profit by creating and selling innovative products with new consumer characteristics that are able to meet new customer needs, which gives companies an advantage over competitors in the modern globalized markets. The current state and dynamics of intellectual property sphere in Ukraine in the pre-war period and during the full-scale war are investigated. The article shows that russia's full-scale invasion of Ukraine led to an average 40% reduction in the number of applications for registration of intellectual property rights in 2022. Despite the fact that in 2023 the number of applications increased by an average of 47%, it was still not possible to reach the pre-war levels of registration activity. The main challenges and risks of intellectual property commercialization in wartime are identified, including the deterioration of the investment climate, which hinders the fundraising for intellectual property commercialization projects; the reduction of intellectual potential due to the migration of more than 5 million Ukrainians abroad; the objective inability of the state to support innovative companies in Ukraine in the face of a budget deficit. The authors prove that even in the face of existing challenges, active commercialization of intellectual property can enable Ukraine to create new workplaces, realize its innovative potential, upgrade manufacturing facilities, and launch modern products with new high-quality features that can ensure the competitive position of domestic companies in global product markets.

Keywords: *intellectual property, commercialization, intellectual capital, competitiveness, security risks, war in Ukraine.*